

господарства. Відзначалося, що нестача транспортних засобів гальмувала розвиток технічних культур і овочивництва в ряді глибинних районів України через неможливість їх своєчасного вивезення. Також цукровим заводом довелося простоювати через брак сировини, це в час коли її було достатньо заготовлено на бурякоприймальних пунктах республіки [7, 83]. Тому уряд республіки розробив програму розширення мережі під'їзних шляхів в 12 областях України, загальною довжиною 1253 км, для транспортування буряків і 918 км „зернових” доріг [7, 84].

Розроблений перелік під'їзних шляхів в глибинних районах УРСР надасть економії 60 млн. рублів в рік у порівнянні з перевезеннями автотранспортом, які здійснювалися на той час. Також це дозволить заощадити до 18 тис. тонн бензину, 8,5 тис. тонн умовного палива і 3 тис. завододів простоїв в рік [7, 85].

Були окремі керівники, які самотужки намагалися вирішити проблему будівництва залізниць, як от посадовці Котолевського райцентру Полтавської області. 20 травня 1949 р. керівництво вищезгаданого району надіслало лист на ім'я заступника Президії Верховної Ради УРСР, двічі Героя Радянського Союзу С.А. Ковпака, в якому прохали порушити клопотання перед Міністерством харчової промисловості України включити до плану робіт будівництво вузькоколійної залізниці Пархомівна-цукрозавод-Котельва довжиною 24 км. В червні місяці, за дорученням Ковпака, структурні підрозділи Ради Міністрів України розглянули це клопотання. 22 червня дали згоду Держплану республіки включити будівництво шляху на 1951 – 1955 рр. [7, 19].

Таким чином, залізничники, зробивши свій внесок у відродження сільського господарства, допомогли відбудувати українське село.

1. Данилюк М., Панчук М. *На службі фронту і тилу*. – К., 1974.
2. *Історія українського селянства*. Т.2. – К., 2006; *Історія селянства Української РСР*. – К., 1967; *Перехрест О. Тваринницька галузь сільського господарства України 1943 – 1945 рр.: проблема та результати відродження // Сторінки воєнної історії України*. – 2009. – Вип. 12.
3. *Історія селянства Української РСР*. – Т.2. – К., 1967.
4. *Історія українського селянства*. – Т.2. – К., 2006.
5. *Народне господарство УРСР: Статистичний збірник*. – К., 1957.
6. *Пономаренко П.К. Всенародная борьба в тылу немецко-фашистских захватчиков*. – М., 1986.
7. *Центральний державний архів вищих органів влади та управління України*. – Ф. Р-2. – Оп.7. – Спр. 1578; Ф. Р-2. – Оп. 7. – Спр. 124; Ф.Р-2. – Спр.7. – Спр. 5683; Ф. Р-2. – Оп. 7. – Спр. 5872; Ф. Р-2. – Оп. 77. – Спр. 7379; Ф. Р-2. – Оп. 7. – Спр. 9753.
8. *Центральний державний архів громадських об'єднань України*. – Ф.1. – Оп.77. – Спр. 10; Ф.1. – Оп. 77. – Спр. 175.

Я.М. Мартинюк

СІЛЬСЬКА ГМІНА ЯК ОДИНИЦЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО САМОВРЯДУВАННЯ НА ВОЛИНІ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД

Вивчення проблеми становлення та функціонування на Волині в міжвоєнний період інституту самоврядування викликано цілою низкою причин. По-перше, територіальне самоуправління відіграло важливу роль у житті Волинського воєводства. У кожному повіті і гміні, сільській громаді та місті краю існували виборні органи, котрі були покликані виконувати відповідні завдання в галузі господарчого, суспільно-політичного й культурного життя регіону. По-друге, у 20–30-х рр. ХХ ст. українсько-польські відносини були неоднозначними і суперечливими, що також позначилося на структурі і діяльності органів місцевого самоврядування. По-третє, в час, коли формується нова система територіального управління нашої держави, налагоджуються і встановлюються шляхи та механізми вирішення найгостріших проблем соціально-економічного та суспільно-політичного характеру, науковий аналіз історичного досвіду окремих регіонів України стає особливо необхідним. Отже, окрім суто наукового інтересу, актуальність порушеної проблеми зумовлена також практичними потребами сьогодення.

Слід відмітити, що найбільший внесок у вивчення окремих питань, пов'язаних з історією створення та діяльністю інституту самоврядування як на Волині, так і загалом у Другій Речі Посполитій, зробили польські вчені – історики та правознавці. У сучасній польській історіографії помітним є зростання інтересу до дослідження історичних процесів, котрі відбувались в Другій Речі Посполитій, враховуючи й Волинське воєводство, у період між двома світовими війнами. У наукових працях польських вчених, написаних у 80–90-х рр. ХХ ст., подано цікавий матеріал загального характеру щодо перетворень у міжвоєнній Польщі. Особливий інтерес щодо висвітлення заявленої проблеми викликають роботи В. Менджецького, Я. Кенсіка [1; 2; 3].

В сучасній польській історіографії є низка публікацій з окремих проблем історії нашого краю в період між двома світовими війнами, а також статті, присвячені конкретно діяльності органів міського та територіального самоврядування в Польщі. Однак особливу цінність становлять монографічні дослідження. Наприклад, помітний внесок у вивчення окремих питань, пов'язаних з конституційним становленням інституту самоуправління, зробила монографія А. Айненкеля [4]. Серед інших можна виділити роботу А. Лучака [5], в якій вчений зробив спробу відобразити особливості функціонування самоврядних установ у 1918 – 1939 рр. через призму їх взаємовідносин з тогочасними політичними партіями та громадськими організаціями. За характером дослідження, поряд із вищезазваною роботою А. Лучака, слід відзначити працю Р. Шведа [6].

Огляд наукової літератури дає підстави для висновку, що, незважаючи на наявність низки праць польських науковців, у яких висвітлено проблеми діяльності самоврядних інституцій на Волині у міжвоєнний період, у вітчизняній історіографії на сьогоднішній день немає спеціальних комплексних досліджень, у яких би розглядалися ці питання.

Автор статті поставила за мету висвітлити організаційну структуру територіальних, зокрема гмінних самоуправ; визначити їх місце у загальнодержавному організмі Другої Речі Посполитої; розкрити шляхи та методи здійснення урядового контролю за діяльністю самоврядних інституцій.

Правовою підставою функціонування гмінного самоврядування було розпорядження Генерального комісара Східних земель „Про гмінне самоврядування” від 26 вересня 1919 р. „Сільська гміна, – говориться в документі, – складається із села, колонії, садіб, осад і фільварків, об’єднаних в один гмінний адміністративний округ” [7, 1]. Згідно із законодавством, вона була одночасно територіальною одиницею й інституцією самоврядування і діяла на правах юридичної особи. Створення нової сільської гміни та ліквідація існуючої належали до компетенції Генерального комісара Східних земель, котрий перед прийняттям рішення зобов’язаний був вислухати пропозиції зацікавлених одиниць самоврядування.

Членами сільської гміни вважались особи, які народилися на території Речі Посполитої, постійно проживали в гміні принаймні десять місяців і володіли нерухомістю на її території. Особи, котрі відповідали вищезазначеним умовам, мали право брати участь у виборах до гмінних самоуправ, користуватися, в разі потреби, майном гміни та її опікою. Обов’язками члена гміни були: неухильне виконання рішень і розпоряджень органів гмінного самоврядування та своєчасна сплата необхідних податків й виконання повинностей на користь гміни.

Функції сільської гміни окреслювались у першому розділі цього розпорядження. Це будівництво на її території та підтримка в належному стані доріг і мостів, водопроводу і каналізації, шкіл і бібліотек, медичних закладів і установ, котрі займались добродійною діяльністю. До обов’язків сільської гміни також належали: підтримка на місцевому рівні сільського господарства, торгівлі, ремесла і кооперації; охорона громадського здоров’я; піклування про освітній рівень її населення [7, 5].

Керівним та законодавчим органом гміни була рада, а виконавчим – управа. Рада визначала правила і способи користування майном гміни, затверджувала її бюджет та зміни в ньому, встановлювала розмір податків на користь гмінних самоуправ. Окрім цього, рада контролювала діяльність управи сільської гміни, обирала її членів, а також затверджувала штати працівників гміни.

До ради входили члени управи сільської гміни і радники. Останні обирались на три роки. В тому випадку, коли радника обирали членом управи, він втрачав свій мандат і його місце займав заступник. Член ради не міг виконувати свої обов’язки, якщо вступав у правові стосунки з гміною як підприємець чи орендар. Також не мав він права займати будь-яку адміністративну посаду.

Засідання гмінної ради скликались війтом раз у квартал з попереднім повідомленням порядку денного. Окрім цього, вїйт був зобов’язаний збирати раду на вимогу четвертої частини її членів. Як правило, рада проводила відкриті засідання, і обов’язково під час обговорення бюджету та фінансових операцій гміни. В тому випадку, коли член ради чи його родич були матеріально зацікавленими в справі, яка обговорювалася на

засіданні, вони не могли брати участі при її розгляді і голосуванні. Із більшості питань проводилось відкрите голосування, однак, за бажанням присутніх членів ради та під час виборів, могло застосовуватись і таємне.

Ухвали гмінної ради подавались на затвердження державною адміністрацією. Вони впроваджувались в життя, якщо остання протягом двох тижнів з моменту отримання тексту цих рішень не відмовлялась їх затверджувати і не скасовувала.

До компетенції гмінної управи, як виконавчого органу, належали:

підготовка рішень ради сільської гміни, а також визначення способів їх виконання;

розподіл податків та повинностей згідно із чинним законодавством, розпорядженнями і рішеннями гмінної ради;

складання проектів бюджету гміни і перевірка її фінансових рахунків [7, 5].

Ця інституція мала право розпоряджатись майном гміни і проводити його інвентаризацію; призначати працівників органів гмінного самоврядування і надавати їм відпустки; подавати позови до суду та відповідати перед судом у справах самоуправ.

Діяльність управи строго контролювалась радою гміни. Наприклад, кожен член гміни мав право подати скаргу до гмінної ради як на роботу управи, так і окремих її членів. Управа сільської гміни зобов’язана була систематично звітуватись перед радою про свою діяльність та діяльність підлеглих установ, про виконання бюджету та стан майна гміни.

Управа сільської гміни складалась із вїйта, його заступника і одного лавника, які обирались на три роки. Обов’язковою умовою для вїйта і його заступника було вміння читати й писати польською мовою. Новообрані керівники гмінних самоуправ затверджувались державною адміністрацією, а у випадку їх відхилення проводились нові вибори. Якщо ж радники знову обирали кандидата, який не отримав схвалення, влада призначала вїйта і його заступника самостійно. Призначені виконували свої функції до обрання радниками особи, яка б задовольняла вимоги урядовців. Були випадки, коли рада гміни зволікала з вибором вїйта та його заступника. Тоді владні структури, згідно із законодавством, зобов’язували самоуправи провести вибори у визначений термін. Коли вибір не здійснювався, адміністрація на рік призначала вїйта та його заступника [7, 4].

Посада вїйта була оплачуваною. Розмір платні визначала рада гміни з тією умовою, щоб вона не перевищувала суми, встановленої державною адміністрацією. Рада могла з фондів гміни призначити платню заступнику вїйта і лавнику як членам гмінної управи.

На рівні гміни вїйт був одночасно головою адміністрації і керівником самоврядування. Як державний службовець він зобов’язаний був виконувати всі розпорядження і накази вищих органів державної влади та забезпечувати охорону громадської безпеки та правопорядку.

Вїйти були зобов’язані повідомляти власті про злочинців, запобігати бродяжництву та жебрацтву, піклуватись про протипожежну безпеку, охорону здоров’я та добробут населення гміни. Як представник державної адміністрації вїйт був наділений і правом застосування карних санкцій

щодо правопорушників [8, 42]. Окрім цього, вїйт був виконавцем судових вироків, відповідальним за стягнення державних податків та поборів на користь самоврядування.

Як представник гмінного самоуправління вїйт від імені гміни вів переговори із установами і приватними особами, виконував рішення управи і ради. До його компетенції належало зберігання гмінної документації, асигнування витрат самоуправ та нагляд за їх діяльністю. Вїйт мав право самостійно вирішувати всі справи, які належали до сфери діяльності управи, але в такому випадку необхідним було схвалення її членів, отримане на найближчому засіданні.

Для допомоги вїйтові, а також гмінній управі у виконанні своєї роботи у кожній гміні існувала посада гмінного писаря, який працював під безпосереднім керівництвом вїйта [9, 1].

Гміна, як одиниця самоуправління, у свою чергу, поділялась на сільські громади. Сільську громаду становило кожне окреме село, колонія, маєток, фільварок чи об'єднані спільно вишеназвані частки.

Керівником сільської громади був солтис. Солтиса і його заступника обирали збори сільської громади терміном на один рік [7, 6]. Солтис підлягав безпосередньо вїйту. Його основним обов'язком було виконання розпоряджень і наказів вїйта та рішень громадських зборів, а також співробітництво із поліцією. Солтис вважався представником сільської громади в гміні. Він головував на громадських зборах. Участь в них брали всі члени сільської громади (як чоловіки, так і жінки), які досягли 21-річного віку, окрім осіб, позбавлених прав чи обмежених у правах судовим рішенням, а також, що цікаво, членів громади, які утримували шинки [9, 5]. Солтис скликав збори сільської громади у разі потреби, за дорученням вїйта та на вимогу десятої частини осіб, які мали право брати в них участь.

Нагляд над гмінами й сільськими громадами здійснювали: в першій інстанції повітовий комісар, в другій і останній – окружний комісар. Але з утворення Волинського воєводства наглядові функції перейшли до повітових старост і воєводи. Останній мав право розпуску гмінної ради. Протягом трьох тижнів з моменту розпуску проводились вибори, а новообрані радники обирали управу сільської гміни. До того часу, поки рада не укомплектовувалась у повному складі, її обов'язки виконувала гмінна управа, обмежуючись вирішенням незначних питань [10, 3].

Державна адміністрація особливо ретельно контролювала бюджет гмінних самоуправ. Вона мала право видавати вказівки та розпорядження щодо способів забезпечення фінансових потреб гміни. В тому випадку, коли рада сільської гміни взагалі не затверджувала бюджет, то останнє слово було за відповідними органами державної влади, які доручали його виконання самоуправам [7, 8]. Адміністрація мала право проводити перевірки виконання бюджетів гмінними самоуправами. Звільнення працівників самоврядування із займаних посад здійснювалось органами державної влади.

Таким чином, в результаті поетапної законодавчої діяльності було створено правову основу для функціонування на території нашого краю мережі органів місцевого самоврядування. В 10 повітах Волинського воєводства, з початку його утворення в 1921 р., нараховувалось 95 сільських

гмін. В середньому в одній сільській гміні мешкало близько 18 тис. осіб. Сільських гмін, що нараховували б менше 10 тис. мешканців, на Волині не було. Охоплювали вони територію площею приблизно 344,3 км² [11, 23].

У 1931 р. кількість самоврядних одиниць на Волині зросла в зв'язку із створенням нового Сарненського повіту. Таким чином, у 1931 р. Волинське воєводство нараховувало вже 103 сільські гміни та 2737 громад [12, 1].

Згідно із законодавством Другої Речі Посполитої, обсяг діяльності інститутів гмінного самоуправління був надзвичайно великим. Самоуправи з метою забезпечення найнеобхідніших потреб населення краю були покликані виконувати широке коло завдань. При цьому як виборні інституції вони зобов'язані були враховувати громадську думку. З іншого боку, ціла низка законів, приписів, розпоряджень державної адміністрації обмежували незалежність самоуправ, ставили їх в залежність від урядової політики Польщі.

1. *Medrzecki W. Wojewodztwo Wołyńskie 1921–1939. Elementy przemian cywilizacyjnych, społecznych i politycznych.* – Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Lódź, 1988. – 202 s.
2. *Kesik J. Wojewodztwo wołyńskie 1921-1939 w swietle liczb i faktow //Przegląd Wschodni.* – 1997. – T.IV. – Z.1(13).
3. *Kesik J. Zaufany Komendant. Biografia polityczna Jana Henryka Jozewskiego. 1892-1981.* – Wrocław, 1995. – 116 s.
4. *Ajnenkiel A. Polskie Konstytucje.* – Warszawa, 1982. – 234 s.
5. *Luczak A. Samorząd terytorialny w programach i działalności stronictw ludowych 1918–1939.* – Warszawa, 1973. – 145 s.
6. *Szwed R. Polska Partia Socjalistyczna w wyborach samorzdow terytorialnych w latach 1919–1939.* – Częstochowa, 1993. – 133 s.
7. *Dziennik Urzędowy Zarządu Cywilnego Ziem Wschodnich.* – 1919. – q21. – Poz.215.
8. *Wakar W. Zagadnienia samorządu w Rzeczypospolitej odzyskanej.* – Warszawa, 1924. – 165 s.
9. *Державний архів Волинської області (далі – ДАВО).* – Ф.46. – Он.1. – Спр.934.
10. *ДАВО.* – Ф.46. – Он.1. – Спр.1108.
11. *Archiwum Akt Nowych (AAN), Urząd Wojewodzki Wołyński (UWW), sygn.277/I-1. Wojewodztwo Wołyńskie. Sprawozdanie Wojewody Jozewskiego.*
12. *Dziennik Urzędowy Wojewodztwa Wołyńskiego.* – 1931. – q2. – Poz.5.

О.Ю. Мельничук

„СЕЛЯНИ І „ТОРГСИН”: СИСТЕМА ЗАГОТІВЕЛЬ ПОБУТОВОГО ЗОЛОТА В УСРР(1932-1936 рр.)”

Історія становлення та функціонування системи „Торгсину” є актуальною науковою проблемою в контексті з'ясування соціально-економічних причин та наслідків голодомору 1932-1933 рр. в УСРР. Не дивно, що роки її бурхливого розвитку припадають на 1930-ті рр., коли основними клієнтами торгсинівських магазинів стали селяни, які шукали порятунку, сподіваючись отримати продукти в обмін на золото. Важливо дослідити механізм золотозаготівель, показати „внесок” саме сільського населення у збагачення „Торгсину”. Метою цієї